

KRIZA KAZNE ZATVORA I POJAVA ALTERNATIVNIH MJERA I SANKCIJA

CRISIS OF IMPRISONMENT AND OCCURRENCE OF ALTERNATIVE MEASURES AND SANCTIONS

Hana Korać

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

Alisa Begović

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Alternativne sankcije predstavljaju koncept sankcija i mjera pod okriljem društvene zajednice, zasnovan na pretpostavci da se ciljevi kažnjavanja mogu postići i u manje restriktivnim uslovima.

Alternativne sankcije se mogu posmatrati kao kazne u kojima se osuđene osobe ne upućuju na izdržavanje kazne u zatvor, a uspješno se kažnjavaju jer su učinili krivična djela. Izbjegavanjem zatvaranja učinoca krivičnog djela alternativnim mjerama, sankcijama ili kaznama se nastoji postići svrha kažnjavanja: zastrašivanje, resocijalizacija i rehabilitacija, retribucija i zadovoljenje pravde i pravičnosti.

Razlozi, koje treba tražiti u prevenciji a manje retributivnoj komponenti kazne, mogu se tražiti u negativnim efektima kazne zatvora i drugih kazni, tj. u posljedicama koje kazna zatvora ostavlja na osuđenika, porodicu i društvenu zajednicu.

Alternativne sankcije uključuju kazne u javnom interesu koje počinioce proglašavaju odgovornima za njihove postupke, a mogu uključivati i novčane kazne, vrijeme provjeravanja i širok spektar predužbenih, predžalbenih i posliježalbenih alternativa zatvoru. Trenutno se naglasak stavlja na uvođenje novih tipova alternativnih sankcija: neplaćenog rada (u javnom interesu i vremena provjeravanja) i posredovanja, pomirenja i poravnjanja sa oštećenim i na uslovni otpust.

Ključne riječi: alternativne sankcije, kazna zatvora, rehabilitacija osuđenika.

Key words: alternative sanctions, imprisonment, rehabilitation of prisoners.

ABSTRACT

Alternative sanctions represent the concept of sanctions and measures under the auspices of the social community, based on the assumption that the objectives of punishment can be achieved even in a less restrictive circumstances. Alternative sanctions can be seen as a punishment in which the convicted persons are not sentenced to punishment of imprisonment while they are still successfully punished for committing a criminal offense. Avoiding the imprisoning of convict who has committed a crime, by alternative measures, sanctions or penalties is an attempt to achieve the purpose of punishment :intimidation, resocialization and rehabilitation, retribution and satisfaction of justice and fairness.

The reasons, which should be searched for in a prevention rather than in justice' retributive component of the sentence may be sought in the negative effects of imprisonment and other penalties, i.e. the consequences that a prison sentence leaves on a convicted person, his family and community.

Alternative sanctions include penalties in the public interest where by the perpetrators are declared accountable for their actions, and may include fines, probation period and a wide range

of prior to sentence, pre-appeals and post-appeals alternatives to imprisonment.

Currently, the emphasis is put on the introduction of new types of alternative sanctions, such as: unpaid work (in a public interest and the probation period), mediation, reconciliation for offenders, victim-offender alignment and release on parole.

1. UVOD

U posljednjih dvadeset godina došlo je do ogromnog porasta primjene kazne zatvora širom svijeta, i to često u pravosuđima kojima je na raspolaganju širok spektar nezatvorskih alternativa. U nekim zemljama kazna zatvora se primjenjuje samo kod onih koji su izvršili vrlo ozbiljne zločine. U drugim zemljama se kazna zatvora primjenjuje kod velikog broja učinioaca koji su izvršili lakša krivična djela, uključujući i lica koja su mentalno oboljela i ona koja zloupotrebljavaju opojne supstance.

Tamo gdje se kazna zatvora izriče zbog lakših prekršaja i gdje broj zatvorenika raste, zatvorske vlasti nisu u stanju da obezbijede dodatne resurse (ni materijalne ni ljudske), neophodne da se uspješno bore s porastom broja zatvorenika, što za posljedicu ima prenaseljenost zatvora. U tom slučaju države shvataju da nisu u stanju da izvrše svoju dužnost da vode brigu o onima koje su zatvorile, a narušava se sposobnost zatvorskih vlasti da garantuju osnovna ljudska prava zatvorenicima, da rade u cilju rehabilitacije zatvorenika, pripremajući ih za reintegraciju u društvo. Tamo gdje se učinioциma manje ozbiljnih krivičnih djela određuju alternativne sankcije, resursi zatvorskih vlasti mogu da budu oslobođeni i one mogu da rade efikasnije sa onima za koje je zatvor jedina opcija. Ovo je u skladu sa R (1999) 22, gdje se preporučuje da na lišavanje slobode treba gledati kao na sankciju kojoj treba pribjegavati samo u krajnjem slučaju, kada bi ozbiljnost krivičnog djela bilo koju drugu sankciju ili mjeru učinila neadekvatnom.

Alternativne sankcije predstavljaju koncept sankcija i mjera pod okriljem društvene zajednice, zasnovan na pretpostavci da se ciljevi kažnjavanja mogu postići i u manje restriktivnim uslovima.

2. DRUGO POGLAVLJE

Alternativne sankcije uključuju kazne u javnom interesu koje počinioци proglašavaju odgovornima za njihove postupke, a mogu uključivati i novčane kazne, vrijeme provjeravanja i širok spektar

predtužbenih, predžalbenih i posliježalbenih alternativa zatvoru.

Trenutno se naglasak stavlja na uvođenje novih tipova alternativnih sankcija: neplaćenog rada (u javnom interesu i vremena provjeravanja) i posredovanja, pomirenja i poravnjanja sa oštećenim i na uslovni otpust.

Primjena alternativnih sankcija, umjesto kazne zatvora, sprovodi se na temelju propisa:

Standarda Savjeta Evrope, revidirana Evropska zatvorska pravila: Preporuka Rec (2006) 3 (u daljem tekstu „EPR“),

Preporuka Rec (1992) 16 o sankcijama i mjerama vezanim za javni interes (u daljem tekstu R (1992) 16),

Preporuka Rec (1997) 12 o osoblju zaduženom za sprovođenje sankcija i mjera (u daljem tekstu R (1997) 12) i Preporuka Rec (2000) 22 o poboljšanju izvršenja Evropskih pravila sankcijama i mjerama vezanim za javni interes (u daljem tekstu R (2000) 22).

Pored toga, ocjene se zasnivaju na principima izloženim u međunarodnim instrumentima [Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Preporuci Savjeta Evrope Rec (1999) 22 o prenaseljenosti zatvora i povećanju zatvorske populacije (u daljem tekstu R (1999) 22], Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih nacija o nezatvorskim mjerama (Tokijska pravila) i praksi u drugim evropskim zemljama.

Alternativne mjere (kazni zatvora):

- I – one kojima se prije suđenja pokušava spriječiti izvođenje prestupnika pred sud,
- II – posebne mjere nezatvorskog karaktera izrečene od suda,
- III – sredstva kojima se za vrijeme trajanja zatvora nastoje otkloniti negativne posljedice lišavanja slobode.

Pozitivni efekti efikasnog sprovođenja alternativnih sankcija su višestruki:

- Alternativnim sankcijama se izbjegavaju negativni efekti zatvaranja kao što su odvajanje od porodice, gubitak posla, prekid obrazovnog procesa i dr.,
- Neposredna korist društvenoj zajednici kod alternativne sankcije, rad za opće dobro,
- Reintegracija osuđenih i efikasnije vraćanje u socijalnu sredinu,
- Ublažavanje i otklanjanje štete žrtvi i prevencija povrata i ponovne viktimizacije žrtve,
- Alternativnim sankcijama se smanjuje stigmatizacija osuđenika od strane društvene

- zajednice,
- Povećanjem primjene alternativnih sankcija smanjuje se broj osuđenika u penološkim ustanovama, pa tako se smanjuju i troškovi društvene zajednice,
- Kod primjene alternativnih sankcija društvena zajednica ima aktivniju ulogu u krivičnopravnom sistemu

-
Alternativne mjere koje se tiču izvršenja zatvorskih kazni:

- polusloboda (osuđeno lice boravi u zatvoru preko noći, ili u periodu kada iz drugih razloga ima odobrenje, a svoj posao obavlja izvan zatvora),
  - otpuštanje na posao (osuđeno lice se nalazi na izdržavanju zatvorske kazne u zatvoru, ali, uz određene uslove i odobrenja, on može raditi posao izvan zatvora),
  - izdržavanje kazne za vrijeme vikenda (tokom radnih dana učinilac se nalazi na slobodi i može se baviti svojim radnim aktivnostima),
  - kućni zatvor (primjenjuje se kada kažnjenik iz zdravstvenih, socijalnih i drugih razloga ne može boraviti u zatvoru a radi se o kaznama koje traju do 30 dana),
  - izdržavanje kazne u nekoj vanjskoj instituciji (ova kazna se primjenjuje kod osoba sa posebnim potrebama, npr. ovisnika o opojnim drogama, trudnicama i sl., a kojima je potreban poseban tretman koji se ne može dobiti u zatvoru),
- 1) Nezatvorske kazne/sankcije (novčana sankcija, sankcija kojom se ograničavaju ili oduzimaju neka prava: zabrana upravljanja vozilom, sloboda pod nadzorom, uslovna osuda ili zaštitni nadzor, mjere društveno korisnog rada, restitucija);
  - 2) Mjere kojima se izbjegava izricanje kazne (oslobođenje od kazne i odgađanje izvršenja kazne).

Kada su u pitanju maloljetni učinioци, svakako da je neophodna primjena Zakona o maloljetnim učinioциma, gdje je neophodna saradnja uprave zatvora sa socijalnim službama.

Odsustvo jasno fokusiranog plana implementacije može se, donekle, dovesti u vezu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija, koji ne reguliše detaljno procese koji su uključeni u sprovođenje alternativnih sankcija, niti propisuje konkretne mjere koje bi za cilj imale smanjenje zatvorske populacije (naprimjer, prijevremeno otpuštanje iz zatvora podržano elektronskim nadzorom i kućnim policijskim časom). Međutim, ako se žele postići ciljevi uvođenja alternativnih sankcija, neophodno je da oni budu jasno određeni i razumljivi svima

koji su uključeni u njihovu implementaciju. Naprimjer, u vezi sa ciljem zamjenjivanja

kraćih kazni zatvora alternativnim sankcijama, iskustvo drugih zemalja pokazuje da alternativne sankcije same po sebi nužno ne smanjuju primjenu kazne zatvora.

U skladu sa R(1992)16, naglašeno je daje "...osnovni zadatak alternativnih sankcija zaštita društva od kriminaliteta, odnosno zaštita konkretne žrtve protupravnog djela i njena satisfakcija, a na način da se izbjegnu negativni uticaji zatvorskih ustanova i osigura bolji oblik resocijalizacije osuđene osobe i njegove reintegracije u društvo". U Preporuci se postavljaju i određeni zahtjevi kao što su: prilikom izvršenja sankcija ne smije se vršiti diskriminacija prema spolu, rasnoj ili vjerskoj pripadnosti i ne smiju se ograničavati građanska ili politička prava; sve alternativne sankcije moraju biti prethodno određene u zakonu; izrečena sankcija treba biti u skladu s težinom počinjenog krivičnog djela i ličnim svojstvima počinioca, njegovom socijalnom kartom, ekonomskim statusom; trajanje i način prestanka alternativne sankcije mora biti određen zakonom; neispunjavanje obaveze predviđene sankcijom nije krivično djelo, te ukoliko osuđeno lice ne izvrši alternativnu sankciju, onda mu se izriče neka druga sankcija predviđena zakonom, tj. izvršava se zapriječena kazna zatvora uz uslov da je isto neophodno radi ispunjenja sankcioniranja. Pravilo 44, preporučuje: „Trebalo širiti odgovarajuće informacije o prirodi i sadržaju sankcija i mjera vezanih za javni interes, kao i o različitim načinima na koje se one sprovode, tako da šira javnost... može da ih razumije i uvidi da predstavljaju adekvatan i uvjerljiv odgovor na kriminalno ponašanje“.

R (2000) 22, stav 18, preporučuje: „Uvođenje u zakonodavstvo i praksu novih sankcija i mjera vezanih za javni interes treba da prate snažne kampanje vezane za odnose s javnošću usmjerene ka pridobijanju podrške javnosti.“

Alternativne sankcije u fazi izricanja kazne su:

- rad u javnom interesu i oduzimanje određenih prava, ili profesionalnog statusa i dozvola, npr. vozačke dozvole, plus mjeru upozorenja (uslovna osuda uz zaštitni nadzor).

Mjere upozorenja uključuju i uslovnu osudu i sudsku opomenu.

- Uslovna osuda uz nalog za obavezno liječenje (za učinioce koji su ovisnici od droga, za pijane vozače, za učinioce seksualnih krivičnih djela, za nasilne učinioce, itd; Danska, Mađarska, Švedska),
- Kućni zatvor (u kontinuitetu ili ne sa predkrivičnim kućnim pritvorom; sa ili

- bez policijskog časa; sa ili bez elektronskog nadzora; Engleska i Vels, Francuska; kućni zatvor može da bude i alternativna mjera (Italija),
- Vikend - pritvor (za kraće kazne da se omogući izvršavanje profesionalnih ili porodičnih obaveza; Portugal); može da bude i alternativna mjera,
  - Uslovna sloboda (za kazne do šest mjeseci zatvora, da se izbjegne gubitak zaposlenja; Francuska); uslovna sloboda može da bude i alternativna mjera (Francuska, Italija),
  - Pojačani nadzor (za neke kategorije učinioca); to je način da se izbjegne slanje u zatvor višestruko problematičnih učinioca za koje je potreban jači nadzor, stalna pomoć i koordinacija intervencija,
  - Nalog za poravnanje/nadoknadu štete/restituciju, također u kombinaciji sa probacijom (Irska, Norveška).
  - Alternative kazni zatvora u fazi poslije izricanja
  - Alternative kazni zatvora smatraju se mjerama vezanim za javni interes.
  - Opća načela i preporuke Savjeta Evrope: se odnose na primjenu individualiziranih uslova i nadzora poslije otpusta, zajedno sa preporukom da uslovni otpust bude omogućen svim osuđenim zatvorenicima, uključujući i one koji su osuđeni na doživotne kazne zatvora, u odjeljku Priprema za uslovni otpust preporučuje se saradnja zatvorskog osoblja i osoblja uključenog u nadzor poslije otpusta (osoblje za probaciju),
  - Specijalni režimi, poput uslovne slobode, otvorenih režima, nezatvorskog smještaja navode se među modalitetima koji pripremaju zatvorenike za život u zajednici, pored internih programa koji prethode otpustu,
  - Što se tiče sprovođenja uslovnog otpusta u zajednici, potrebno je znati da se posljednjih decenija u svim zapadnoevropskim zemljama (i sve više i u istočnoevropskim pravosuđima) uslovni otpust uvijek kombinuje sa nadzorom tokom preostalog vremena izdržavanja kazne. Nadzor, uglavnom, obavlja Služba za probaciju.
  - Gledajući evropska iskustva na polju alternativa u fazi sprovođenja, nalazimo nekoliko primjera drugih mjera vezanih za javni interes:
  - Fragmentacija kazne zatvora (za kraće kazne, za ne manje od 2 dana nedjeljno; slično vikend pritvoru: Albanija, Belgija, Holandija),
  - Privremeni otpust/otput uz privremenu dozvolu (Engleska i Vels),
  - Policijski čas za vrijeme kućnog zatvora (prije automatskog otpusta u Engleskoj i Velsu; iz ličnih i porodičnih razloga u Italiji, Španiji i Švedskoj),
  - Uslovna sloboda, uslovni pritvor, otpust radi posla, odsustvo radi posla, odsustvo iz zatvora za duže kazne; radi posla, obrazovanja ili drugih razloga; radi posjeta porodici itd.),
  - Alternativna sankcija se izvršava na način koji je u skladu sa dostojanstvom i osnovnim pravima i slobodama osuđenog lica i njegove porodice,
  - Osuđeno lice, čije je dostojanstvo ili čija su osnovna prava i slobode prekršeni tokom izvršenja alternativne sankcije, ima pravo na kompenzaciju,
  - Prije izricanja alternativne sankcije, sud može da zatraži izvještaj prije izricanja presude. Služba dostavlja ovaj izvještaj sudu.
  - Izvještaj prije izricanja presude može da ukaže na to koja alternativna sankcija ili sankcije bi bile odgovarajuće za osuđeno lice s obzirom na ciljeve rehabilitacije i prevencije vršenja krivičnih djela ubuduće,
  - Tokom sprovođenja alternativne sankcije, kada sud dobije izvještaj koji sadrži informacije o kršenju uslova ili neispunjenju obaveze, sud razmatra opoziv alternativne sankcije i obavještava osuđeno lice o sadržaju izvještaja i daje mu pravo da se izjasni o izvještaju. Osuđeno lice se obavještava o svom pravu na pomoć branioca čije će usluge sam plaćati,
  - Tokom perioda razmatranja opoziva suspenduje se izvršenje alternativne sankcije,
  - Nakon što razmotri izvještaj Službe i izjašnjenje osuđenog lica ili njegovog branioca, sud odlučuje da li će opozvati alternativnu sankciju ili preduzeti neku drugu radnju,
  - Sud donosi obrazloženu odluku, Odluka se šalje osuđenom licu, braniocu, Službi i javnom tužiocu,
  - Osuđeno lice može da podnese žalbu na odluku,
  - Služba izrađuje program rada u javnom interesu za osuđeno lice, u skladu sa odredbama krivičnog zakonika i sposobnošću, vještinama i porijeklom osuđenog lica,
  - Služba nadzire izvršenje naloga o radu u javnom interesu,
  - Služba, u koordinaciji sa organizacijom u kojoj će se rad obavljati, izrađuje pravila za osiguranje od povrede ili bolesti na radu, opće ponašanje na radnom mjestu i druga relevantna pitanja prije početka rada u javnom interesu. Opća pravila koja se odnose na radno vrijeme, pauze, nedjeljni odmor i bezbjednost na radnom mjestu primjenjuju se na vršenje rada u javnom interesu,
  - Ako osuđeno lice ne ispuni svoju obavezu da održava kontakt sa Službom ili da ispuni drugu obavezu koju je naložio sud, Služba

o tome obavještava sud nakon što provjeri činjenice i razloge zbog kojih nije održavan kontakt ili nije ispunjena obaveza,

- Organizacija u kojoj se obavlja rad u javnom interesu odmah obavještava Službu ukoliko osuđeno lice ne obavlja rad na zadovoljavajući način. Nezadovoljavajuće obavljanje rada, što uključuje kašnjenje na posao, neovlašten izostanak sa posla, nepridržavanje pravila posla i nepoštivanje propisa, ocjenjuje Služba i o tome izvještava sud,
- Ako osuđeno lice nije u stanju da obavlja rad u javnom interesu zbog izmjenjenih okolnosti, Služba može da revidira program,
- Izvršenje naloga o radu u javnom interesu može da bude obustavljeno ili suspendovano zbog: iznenadne bolesti osuđenog lica koja zahtijeva liječenje i sprečava ga da obavlja rad; bilo koje druge vanredne okolnosti koja, iz humanitarnih razloga, zahtijeva stalno prisustvo osuđenog lica,
- Sud donosi odluku o obustavljanju ili suspenziji izvršenja naloga o radu u javnom interesu; u odluci se navodi period u kom se nalog obustavlja ili suspenduje,
- Služba za izvršenje alternativnih sankcija potčinjena je i odgovorna nadležnom javnom organu u sastavu Ministarstva pravde

Služba je odgovorna za:

- 1) izradu upitnika o socijalnom statusu maloljetnih počinioca krivičnih djela,
- 2) podnošenje izveštaja prije donošenja presude kada to zatraži sud,
- 3) nadziranje i pomaganje osuđenim licima kojima su izrečene alternativne sankcije,
- 4) nadziranje i pomaganje počiniocima koji su ovisnici o drogama ili alkoholu, a izrečen im je nalog o obaveznom liječenju koji će se izvršiti na slobodi,
- 5) nadziranje i pomaganje osuđenim licima kojima je određen uslovni otpust,
- 6) usmjeravanje i pomaganje osuđenim licima po okončanju njihove kazne,
- 7) bilo koji drugi zadatak koji odredi nadležni javni organ u sastavu Ministarstva pravde.

3. ZAKLJUČAK

Alternativne mjere se mogu primjenjivati u predkrivičnom postupku, u fazama suđenja i izricanja kazne ili poslije izricanja kazne. Međunarodno iskustvo i činjenice pokazuju da alternativne sankcije pružaju veću mogućnost nego kazna zatvora da dođe do rehabilitacije učinioca krivičnog djela i da se poveća bezbjednost zajednice. Osim toga, alternativne sankcije su

barem isto toliko efikasne, a često i efikasnije, u smanjivanju prestupničkog ponašanja koliko i kraće kazne zatvora, a ujedno su i jeftinije.

Zatvorske vlasti mogu da doprinesu svojim saznanjima o efikasnosti postojećeg sistema kažnjavanja, informacijama o širokom spektru osuđenika kojima se bavi zatvorski sistem, procjenama vjerovatnoće da će se osuđenici držati uslova nezatvorskih kazni i stručnošću koja je važna za nadzor nad učiniocima krivičnih djela u zajednici. Među najpozvanijima da učine velik doprinos uvođenju alternativa zatvoru u pravosudnim sistemima u kojima još nije razvijen sistem alternativnih sankcija su upravo zatvorske vlasti. Pouke izvučene iz procjena međunarodnog iskustva sa alternativnim sankcijama su direktno relevantne za proces implementacije. Ako se žele postići ciljevi uvođenja alternativnih sankcija, neophodno je da oni budu jasno određeni i razumljivi svima koji su uključeni u njihovu implementaciju.

Alternativne sankcije se mogu posmatrati kao kazne u kojima se osuđene osobe ne upućuju na izdržavanje kazne u zatvor, a uspješno se kažnjavaju jer su učinili krivična djela. Izbjegavanjem zatvaranja učinoca krivičnog djela, alternativnim mjerama, sankcijama ili kaznama, se nastoji postići svrha kažnjavanja: zastrašivanje, resocijalizacija i rehabilitacija, retribucija i zadovoljenje pravde i pravičnosti. Razlozi, koje treba tražiti u prevenciji a manje retributivnoj komponenti kazne, mogu se tražiti u negativnim efektima kazne zatvora i drugih kazni, tj. u posljedicama koje kazna zatvora ostavlja na osuđenika, porodicu i društvenu zajednicu.

4. LITERATURA

1. G. Panoussis, Prenatrpanost zatvora (u Evropi) i ideološko oslobođenje, Institut za kriminološko istraživanja, Beograd, 2003.
2. K. Hains, Uslovno kažnjavanje u Rumuniji, Alternative zatvorskim kaznama, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2005.
3. M. Bošković, M. Radoman, Penologija, Pravni fakultet, Novi Sad, 2002.
4. N. Christie, A suitable amount of crime, Routledge, London, 2004.
5. S. Carić, Odmeravanje kazne osuđenom licu, Utvrđivanje činjeničnog stanja u krivičnom postupku izricanje i izvršenje krivičnih sankcija, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1998.
6. Z. Karabec, Alternative zatvorskim kaznama, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2005.